

1. Συστάδα τύμβων. Στο βάθος η Μερόπη.

Οι τύμβοι Πωγωνίου Μερόπης

Τό νεκροταφείο των τύμβων στο Πωγώνι Μερόπης άνοίγει νέους όρίζοντες στην άρχαιολογική έρευνα τής Προϊστορικής Ήπειρου, καθώς ή Ήπειρος, σέ σύγκριση μέ άλλες περιοχές τής Έλλάδας έχει ελάχιστα έρευνηθεί.

Ή μελλοντική έρευνα θά δείξει άν τή νεκροταφείο των τύμβων τής Μερόπης καί ό οικισμός στόν όποιο άνήκει έχουν σχέση μέ τήν πρώτη εγκατάσταση Έλληνικών φύλων στην Ήπειρο, δηλ. των Θεσπρωτών ή συνδέονται μέ τις νεότερες μετακινήσεις των βορειοδυτικών φύλων στους μεταβατικούς χρόνους από τήν έποχή τού χαλκού στους πρώιμους ιστορικούς χρόνους, όταν στην Ήπειρο εγκαταστάθηκαν οι Μολοσσοί.

Ήλιος Άνδρέου

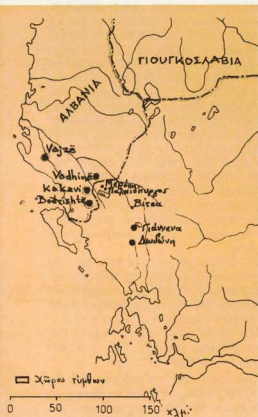
Έπιμελητής Άρχαιοτήτων

Τό καλοκαίρι τού 1979 μετά από υπόδειξη κατοίκων τής περιοχής γιά τήν ύπαρξη τάφων στις θόρειες πλαγιές τού θουνού Κουτσόκρανο στό Πωγώνι, διαπιστώθηκε ότι οι τάφοι άνήκαν σέ τύμβο διαμέτρου περίπου 12 μέ-

τρων καί ύψους $\pm 1,00$ μ. Μέ τήν πάροδο τού χρόνου τά χώματα πού σκέπαζαν τούς τάφους είχαν παρασυρθεί καί έπιφανειακά διακρίνονταν οι άσβεστολιθικές πλάκες πού όριζαν τις πλευρές έννά κιβωτίοσχημων

τάφων σέ άκτινωτή διάταξη.

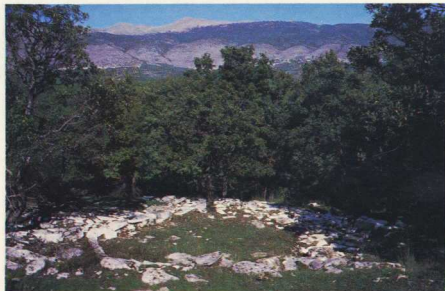
Ή συστηματική έρευνα των τάφων αύτού τού τύμβου (Α) άρχισε τό 1979 καί ολοκληρώθηκε τό 1981. Τό καλοκαίρι τού 1981 επίσης, άρχισε ή έρευνα καί δεύτερου τύμβου (Β) πού έν-

Το θουνο Κουτσόκρανον με μεγαλύτερο υψόμετρο 1329 μ. αρχίζει από τη χαράρα του Δαλάου και φτάνει ως το Καλπάκι. Βόρεια από το Κουτσόκρανον είναι η άρσηρα της Μερρόης, ύψους 248μ. (Νεμερταϊκ), της οποίας το κυριότερο τμήμα βρίσκεται στην Αλβανία. Αρχίζει από τη Τρεμπεσίνα και καταλήγει στο υψώματα του Λαχανόκαστρου και το Βασιλικού. Δυτικά βρίσκεται το θουνο Μπόζοβιτ το οποίο αρχίζει από τους πρόποδες της Μερρόης, καταλήγει στον κάμπο του Επρόβαλτου με προέκταση το υψώματα της Μπουκάς μέχρι την Κακαβία, οριοθετώντας το σύνορο Ελλάδος - Αλβανίας. Την κοιλάδα που σχηματίζεται ανάμεσα στα τρία θουνα την διαρρέει ο Γορμός, ένα μικρό ποτάμι. Τον χειμώνα συγκεντρώνει τα νερά από τα θουνα και ενώνεται με τον Κολαμα ενώ το καλοκαίρι σχεδόν στεγνώνει. Στο βόρειο μέρος της κοιλάδας στις πλαγιές της Μερρόης, από τα δυτικά προς τα ανατολικά, βρίσκονται τα χωριά Κακολάσκας, Μερρόη, Παλιόπυργος και Κάτω Μερρόη. Δυτικά, στις πλαγιές του Μπόζοβιτ, είναι τα χωριά Σταυροκράσι και Δρυμάδες ενώ στο ανατολικό άκρο της κοιλάδας το Λαχανόκαστρο.

τοπίσαμε 50 περίπου μέτρα νότια του (Α).

Παράλληλα ή συστηματική επιφανειακή έρευνα στις δασωμένες βόρειες πλαγιές του θουνού Κουτσόκρανον αποκάλυψε ότι ή περιοχή παρουσιάζει σημαντικό αρχαιολογικό ενδιαφέρον, δεδομένου ότι επιφανειακά διακρίνονται πολλές συστάδες τύμβων (εικ. 1), διάσπαρτα θεμέλια πεταλόσχημων και όρθωγώνιων κτιρίων, θεμέλια τοίχων ελληνιστικών χρόνων (εικ. 2) και λείψανα τειχιωμένης ακρόπολης επίσης ελληνιστικής εποχής που σώζει μία πύλη και όρθωγόνιους πύργους.

2. Θεμέλια κτιρίων Ελληνιστικών χρόνων.

Η περιοχή του Παλιο-Παγωνιού, όπως ονομάζεται, δεν ήταν εντελώς άγνωστη στην αρχαιολογική έρευνα. Γύρω από την Κάτω Μερρόη και τον Παλιόπυργο¹ είχαν έπισημανθεί θέσεις με ελληνιστικά κτήρια και έρείπια ακρόπολης², οι δυσπρόσιτες δασώδεις πλαγιές του Κουτσόκρανον όμως ήσαν εντελώς ανεξερεύνητες. Τό νεκροταφείο τύμβων που έντοπίσθηκε στις πλαγιές του θουνού Κουτσόκρανον περιλαμβάνεται μέσα στα διοικητικά όρια των κοινοτήτων Παλιόπυργου και Μερρόης. Εμφανής κέντρο τη θέσε του Τύμβου Α, υπολογίζουμε ότι οι τύμβοι απλώνονται σε μία έκταση περίπου δύο χιλιομέτρων. Είναι όμως δύσκολο να δοθεί ακριβής αριθμός τους επειδή απαιτείται στοιχειώδης καθαρισμός για να ταυτιστούν με βεβαιότητα. Η κύρια συστάδα φαίνεται ότι βρίσκεται γύρω από τον τύμβο Α και περιλαμβάνει 35 περίπου τύμβους, αρκετοί είναι μεμονωμένοι, ενώ άλλες δύο άραιες συστάδες έντοπίσθηκαν ανατολικά και νότια (περίπου 20 τύμβοι). Βόρεια και βορειοδυτικά του τύμβου Α έχουν έντοπιση τρεις ακόμα ομάδες με συνολικό αριθμό 45 τύμβων. Τό μέγεθος των τύμβων ποικίλλει, μερικοί έχουν διάμετρο από 5-8 μ. και ύψος όχι μεγαλύτερο από 1 μ., άλλοι όμως φθάνουν τά 10-12 μ. διάμετρο και ύψος τό 1,50-2,00 μ. Διαφορές παρουσιάζουν και στόν τρόπο κατασκευής τους, ενώ δηλ. οι περισσότεροι είναι σκεπασμένοι με μεγάλες ακανόνιστες πέτρες (εικ. 3), άλλοι είναι άπλοι χωμάτινοι.

Η ύπαρξη ενός τόσο έκτεταμένου

νεκροταφείου τύμβων, τό οποίο χρησιμοποιήθηκε για μακρότατο χρονικό διάστημα από τον 10ο π.Χ. αιώνα δηλ. μέχρι τον 4ο π.Χ. και μετά πάλι στους πρώτους χριστιανικούς αιώνες, όπως διαπιστώθηκε από την έρευνα τό τύμβου Α, προϋποθέτει και την ύπαρξη ενός άκαμάου οικισμού με αντίστοιχη χρονική διάρκεια.

Η θέση αυτή του οικισμού αναζητήθηκε από την άρχή της έρευνας αλλά έντοπίστηκε μόλις τό 1981. Βρίσκεται ανατολικά από την μεγάλη συστάδα των τύμβων και σε απόσταση περίπου 300 μέτρων. Διακρίνονται επιφανειακά θεμέλια από κυκλικά, πεταλόσχημα και όρθωγώνια κτίσματα. Σε πρόχειρη έρευνα συγκεντρώθηκαν λίγα επιφανειακά όστρακα.

Από τούς έρευνητές της Ήπειρου ό Ν. Hammond³ πίστευε ότι δεν υπάρχουν τύμβοι στό χώρο της Ήπειρου, ενώ ό Σ. Δάκαρης (Σωτ. Δάκαρη, Θεσπρωτία, Άρχαίες Έλληνικές Πόλεις, σ. 69, ύψος. 211) θεωρούσε πιθανή την ύπαρξη τύμβων στην Έλληνική Ήπειρο. Η θεωρία αυτή επιβεβαιώθηκε με την ανακάλυψη δύο μεσοελλαδικών τύμβων στην Έφιψρα⁴ και με τούς τύμβους της Μερρόης. Νεκροταφεία με μεγάλο αριθμό τύμβων είναι γνωστά σε πολλές χώρες της Βορειοδυτικής Ευρώπης, στην Βαλκανική Χερσόνησο και στις Δαλματικές άκτές. Η καταγωγή του τύμβου πρέπει να αναζητηθεί στό Βορρά. Στη Ρωσική γλώσσα ή λέξη Kurgan σημαίνει τύμβο και ό πολιτισμός των λαών που χρησιμοποίησαν τούς τύμβους ονομάσθηκε από την Μ. Gimbutas, πολιτισμός Kurgan⁵.

Οι τύμβοι δεν είναι άγνωστοι στόν

3. Τύμβος σκεπασμένος με πέτρες

4. Γενική άποψη του τύμβου Α.

5. Μερική άποψη των τάφων του τύμβου Α.

έλληνικό χώρο (γιά πλήρη κατάλογο των τύμβων της Έλλάδος με όλη τή σχετική βιβλιογραφία βλ. Μιχ. Σακελλαρίου Les Protogres, Έκδοτ. Άθηνών 1980 σ. 91-99). Έχουν βρεθεί σε πολλές περιοχές και χρονολογούνται στην ύστερη Πρωτοελλαδική, τήν Μεσοελλαδική και τήν Ύστεροελλαδική έποχή (στήν Έλλάδα οι παλιότεροι τύμβοι πού γνωρίζουμε είναι οι 33 τύμβοι του Στενού Λευκάδος, του τέλους Π.Ε - άρχών Μ.Ε έποχής, βλ. W. Dörpfeld, Alt Ithaka, 1927 σ. 206). Νεώτεροι ακόμα πού χρονολογούνται από τόν 10ο μέχρι και τόν 4ο π.Χ. αι., βρίσκουμε στο πιό έκτεταμένο νεκροταφείο τύμβων, αυτό τής Βεργίνας⁶.

Ή άνασκαφή των σπηλαίων του Άσπροχάλικου⁷ και τής Καστρίτσας⁸ απέδειξε ότι ή Ήπειρος είχε κατοικηθεί ήδη στο τέλος τής Παλαιολιθικής έποχής (γύρω στο 40.000 π.Χ.) και σ' όλη τή διάρκεια τής Νεώτερης Παλαιολιθικής, δηλαδή από τό 33.000 έως τό 8.000 π.Χ. περίπου.

Εύρηματα τής Νεολιθικής έποχής (7.000 - 2.800 π.Χ.) από τό Νεολιθικό σπήλαιο τής Καστρίτσας⁹ και από διάφορες θέσεις στην περιοχή Λάκκα Σούλι και στην Θεσπρωτία, μαρτυρούν τή συνέχεια κατοίκησης τής Ήπείρου. Γιά τήν επόμενη έποχή του χαλκού (2.800 - 1.100 π.Χ.) οι γνώσεις μας είναι σχετικά λίγες¹⁰. Σύμφωνα με τά μέχρι τώρα γνωστά στοιχεία έχουμε εύρηματα από 65 περίπου θέσεις, τριάντα από τίς όποιες χρονολογούνται στην Ύστερη έποχή του χαλκού, είκοσι στην Πρώμη και Μέση έποχή του χαλκού ενώ οι ύπολοιπες δέν τοποθετούνται με ακρίβεια σε καμία από τίς τρεις περιόδους.

Τά εύρηματα τής ύστερης έποχής χαλκού είναι περισσότερα, μάς επιτρέπουν νά χρονολογήσουμε ακριβέστερα και νά παρακολουθήσουμε καλύτερα τήν πολιτιστική εξέλιξη τής περιοχής τήν έποχή αύτή.

Οι αντίπροσωπευτικοί τάφοι τής έποχής του χαλκού στην Ήπειρο ήσαν, μέχρι τώρα, μεμονωμένοι κιβωτιόσχημοι πού θρέθηκαν σε διάφορες θέσεις και χρονολογούνται στην ΥΕ-III B - ΥΕ-III Γ περίοδο.

Συνολικά σε 12 θέσεις τής Ήπείρου έχουν βρεθεί μεμονωμένοι κιβωτιόσχημοι τάφοι α) στο Άνθοχώρι Μετσόθου β) Γρίμπιανη γ) Μαζαράκι Ζίτσας δ) Καλμπάκι ε) Ζαραβίνα στ) Άλαφτόπο ζ) Μεσογέφυρα Κόνιτσας, η) Νεοχωρόπουλου Ίωαννίνων θ) Παραμυθιά ι) Νεκρομαντέο (βλ. Σωτ. Δάκαρη, «Προϊστορικοί τάφοι παρά τό Καλμπάκι Ίωαννίνων», ΑΕ

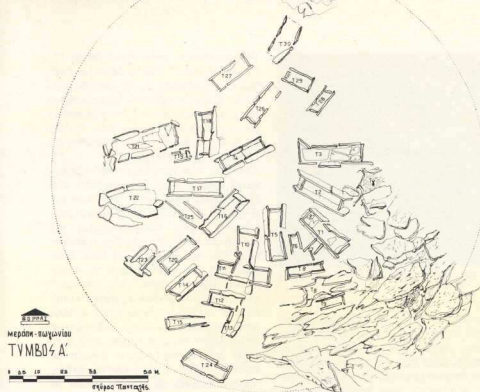
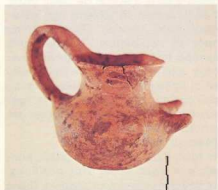
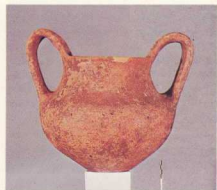

Fig. 1. Από τους τριάντα τάφους του τύμβου οι εννέα είναι σε άκτινωτή διάταξη και οι υπόλοιποι λίγο ή πολύ αποκλίνουν. Δεν υπάρχει κεντρική ταφή ούτε περιόχες στη περιφέρεια του τύμβου. Οι τάφοι είναι κιβωτιόσχημοι, ορθογώνιοι, κατασκευασμένοι από τέσσαρες, ορθία τοποθετημένες, γνάπιες άβεστολιθικές πλάκες πάχους από 0,50 μ.-0,10 μ. Οι πλάκες των μακρών πλευρών (όπως και στους τάφους από την Αϊώνα Κοζάνης, βλ. Α. Ανδρονίκου, ΑΑΑ, Α.3, 1968, σ. 245 και στον κιβωτιόσχημο τάφο από το Μεσάρκι Ζίτσης, βλ. Ι. Βοκοτόπουλου, ο.π. πιν. 27α). Οι διαστάσεις τους κυμαίνονται από 0,90-0,30 μ. μέχρι 1,80-0,40-0,50 μ. Με εξαίρεση τον τάφο 23, σε κάθε τάφο υπάρχει ένας μόνο σκελετός τοποθετημένος σε ύπια στάση με το κρανίο προς το κέντρο του τύμβου και τα πόδια προς την περιφέρεια, άλλοτε κατευθινά πάνω στο χώμα και άλλοτε σε δάπεδο. Οι 16 από τους κιβωτιόσχημους τάφους είχαν για δάπεδο το χώμα και οι 6 το φυσικό βράχο. Μόνο πέντε από τους τάφους διατηρούσαν τις καλυπτήριες πλάκες. Οι νεκροί συνοδεύονταν από κτερίσματα. Ένα ή δύο στους περισσότερους σκελετούς τάφους και περισσότερο στον Ελληνιστικό. Από τους 30 τάφους τέσσερις ήταν ακέραιτοι, οι δέκα όχτιω συλημένοι και μόνο οι όχτιω ήταν σκελετοί.

6. Τύμβος Α, καθαρόσχημο αγγείο του τάφου 5. Για την καταγωγή του σχήματος βλ. Heurtley, Prehistoric Macedonia, σ. 179-227 και 462. Ο πήλινος του είναι κομποειδής ακάθαρτος με λίγα μικρά χαλκία. Πρέπει να είχε διακοσμηθεί με μελανό χρώμα από την οποία ελάχιστα υπολείμματα φαίνονται στο κατώτερο τμήμα του ώματος και μπορεί να χρονολογηθεί στο τέλος του 11ου-άρχες 10ου αι. π.Χ. Όμοια περίπου διακόσμηση υπάρχει στο αγγείο αρ. εύρ. 5943 του Μουσείου Ίωαννίνων που προέρχεται από τα κάτα Πεδιά Ζαγορίου, βλ. ΑΔ 30, Χρονικά 1975 για έκδοση και στο τμήμα παρόμοιου αγγείου από την Καστρίτσα, βλ. ΠΑΕ 1951, σ. 180, 1952 σ. 374 εικ. 11, και Ν. Hammond ο.π. σ. 310 εικ. 10. Τα παρόμοια αγγεία μοιάζουν με το κάθαρτο από τον τάφο 12 τύμβου στα Βοδιήνη της Αλβανίας και χρονολογείται από τα χαλκίνα ευρήματα στην ΥΕ III Γ εποχή. Στο παλιότερο αγγείο αυτού του σχήματος το ύψος του ώματος είναι μεγαλύτερο από τη διάμετρο του στομίου. Το αγγείο έχει ύψος 0,18μ. και διάμετρο στομίου 0,115μ. βλ. Μ. Ανδρονίκου Βεργίνα ο.π. 212.

7. Τύμβος Α. Κυθήο από τον τάφο 17. Έχει επιπέδη βάση, χαμηλό λαβύ, χείλη με έντονη κλίση προς τα έξω και τρεις κωνικές αποφύσεις στο ύψος της ρίζας της λαβής, χρονολογικά δε πρέπει να τοποθετηθεί στο τέλος του 11ου-άρχες 10ου αι. π.Χ. Έχει ύψος με τη λαβή 0,079 μ. διαμ. βάσης 0,038μ., και διαμ. στο στόμιο 0,052 μ. Μοιάζει πολύ με κυθήο από τον τάφο 44 του τύμβου Κuc-Ι-zi από την Αλβανία και χρονολογείται στην εποχή του σιδήρου, βλ. Zhaneta Andrea, Les tumuli de Kuc-izl. Iliria, VI 1976 σ. 205 πιν. XII, 3. Έπίσης με κυθήο από τάφο στον Άγιο Παντελεήμονα (Πατέλι) Heurtley ο.π. XXII, σ. 14, με άλλο από την Αϊώνα Κοζάνης, βλ. Κ. Ρωμυνοπούλου, Some Pottery of the Early Iron Age from Western Macedonia, Β. S. A. 66, 1971 σ. 357, πιν. 27.29. Όμοια από τη Βεργίνα, βλ. Μ. Ανδρονίκου, Βεργίνα, σ. 215-18, εικ. 5-57, από τον Έκαρφόστο Ζαγορίου, βλ. Ι. Βοκοτόπουλου, ο.π. σ. 181-182, πιν. 25 β, γ (α-β) και από τη Δωδώνη βλ. Ευαγγελιάδη, Ήπειρος, Χρονικά, 1935 πιν. 2, 9-6.

(1956), σ. 114-153. Χαριστήριον εις 'Ορλάνδον, Τόμ. Δ, σ. 399-402 και Ι. Βοκοτόπουλου, «Νέοι κιβωτιόσχημοι τάφοι της ΥΕΙΙΒ-Γ περιόδου εξ 'Ηπείρου», ΑΕ (1969) σ. 179-207. 1α) Στο Ρωμανό Λάκκας Σουλίου, (βλ. Ι. Ανδρέου, ΑΑΑ 1977, 2, σ. 168-174) και 1β) στην 'Αρίστη Ίωαννίνων, πρόσφατα, αδήμοσιευτος).

Οι κιβωτιόσχημοι τάφοι είναι ο συνηθισμένος τρόπος ταφής στη διάρκεια της ΜΕ και ΥΕ περιόδου για τη Νότια 'Ελλάδα¹¹, το πρόβλημα δε της καταγωγής και της χρήσης τους (από μερικούς ή προέλευσή τους από οριζόντια στην 'Ηπειρο) άπασχολεί ακόμα τους ιστορικούς και αρχαιολόγους που έχουν δώσει κατά καιρούς διάφορες έρμηνειες, χωρίς να έχουν καταλήξει σε οριστικά συμπεράσματα¹².

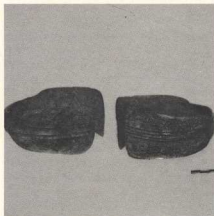
Τύμβος Α:

Ο τύμβος Α με διάμετρο 12 μέτρα και ύψος περίπου 1,00 μ. περιείχε τριάντα κιβωτιόσχημους τάφους. Το χώμα ανάμεσα στους τάφους ήταν καθαρό κατανοηκόμοιο και περιείχε πολλά όστρακα αγγείων από τα οποία άλλα άνηκον στη διάρκεια της χρήσεως του τύμβου και άλλα προέρχονται από τη σύληση των περισσότερων τάφων (εικ. 4, 5 και σχέδιο 1).

Στους συλημένους τάφους βρέθηκαν ύπολειπλάτα από τους σκελετούς, όστρακα από χειροποίητα αγγεία προϊστορικών χρόνων, τμήματα από άβεστολιθικά και πυριτολιθικά έργα, τμήματα από δύο σιδερένια μαχαίρια και δύο σιδερένια αιχμές δοράτων.

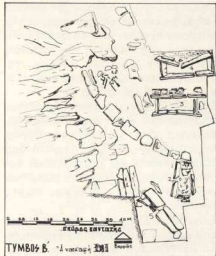
Στον τάφο 5 είχε τοποθετηθεί δίπλα στα πόδια του νεκρού ένα χειροποίητο καθαρόσχημο αγγείο με ύπερψωμένες ταινιωτές λαβές (εικ. 6). Στον τάφο 17 βρέθηκαν δύο χειροποίητα αγγεία, το ένα επίσης καθαρόσχημο που συγκολληθήκε από πολλά κομμάτια. Παρουσιάζει μικρές διαφορές από αυτό του τάφου 5, ίσως είναι λίγο παλιότερο (έχει ύψος 0,17 μ. διάμετρο βάσης 0,072 μ. και διαμ. στο στόμιο 0,098 μ. Έχει ψηλότερο σώμα από το προηγούμενο). Το δεύτερο αγγείο είναι κυθήο από κοκκινωτό ακάθαρτο πήλο, με ταινιωτή λαβή ύπερψωμένη (εικ. 7). Οι τάφοι 5 και 17 είναι οι παλιότεροι του τύμβου και μάς δίνουν το *terminus post quem* για την χρονολογία της κατασκευής του Τύμβου Α.

Μερικά αντικείμενα από άλλους τάφους άνηκον ίσως στην Πρώιμη εποχή του σιδήρου δηλ. ένα τμήμα σιδερένιου μαχαίριου από τον συλημένο τάφο 4 μαζί με όστρακα από χει-

8. Χάλκινα Μυσαιωνικά θραχιόλια από τον τύμβο Α.

Σχ. 2. Προς τό παρόν έρευνήθηκαν μόνο τó τμήμα του τύμβου, που θεωρούμε από τη διάταξη των τύμβων ως βορειοδυτικό τεταρτοκύκλιο. Αποκαλύφθηκαν συνολικά πέντε τάφοι ενώ διακρίνονται τμήματα άλλων τριών. Οι τρεις βρίσκονται μέσα σε τμήμα κυκλικού περιβόλου που ορίζεται από μια σειρά θραυλιδοθύσης. Ο περιβόλος φαίνεται ότι συνεχίζεται στο ΒΑ και ΝΑ τεταρτοκύκλιο του τύμβου, κάτω από το καστονό καθαρό χώμα που καλύπτει τους τάφους.

10. Τύμβος Β, τó τμήμα που έρευνήθηκε.

9. Τμήμα αγγείου με πλαστική διακόσμηση από τον τύμβο Α.

ροπιότητα αγγεία, λαθή άλλου μαχαίριου στον τάφο 20, τμήμα από σιδερένια αιχμή δόρατος στον τάφο 12 και δεύτερο έξω από τον τάφο 5. Από την επίχωση μεταξύ των τάφων έχουμε ευρήματα που χρονολογούνται στην κλασική εποχή, δηλ. μία κύτιλη με μία όριζόντια και μία κατακόρυφη λαθή, που βρέθηκε έξω από τον τάφο 12 και χρονολογείται στον 5ο π.Χ. αι. Στο τέλος του 5ου αιώνα χρονολογείται και χάλκινη διχαλωτή περόνη¹³ «Ιλλυρικού» τύπου που βρέθηκε ανάμεσα στους φυσικούς βράχους νότια των τάφων 7 και 8.

Από τον άσυλητο τάφο 10 προέρχονται αρκετά αντικείμενα δηλ. πήλινη κυλινδρική πυξίδα τó πάμα της οποίας στολίζεται με ανάγλυφη γυναικεία προτομή, τέσσερα άκέραια μυροδοχεία και χάλκινο νόμισμα Μολοσσών τού 4ου αι. π.Χ. με παράσταση άσπίδας με κεραυνό στη μία όψη και κεραυνό μέσα σε στεφάνι στην άλλη.¹⁴

Άειοσημείωτο είναι ότι οι τάφοι 11, 13, 15, 25 και 27 στους όποιους βρέθηκαν πολλά κοσμήματα, δηλ. δαχτυλίδια, μεγάλοι κρίκοι - σφηκωτήρες μαλλιών, σκουλαρίκια και θραχιόλια (εικ. 8) χρονολογούνται στον 7ο-10ο αι. μ. Χ. Παρόμοια έχουν βρεθεί σε τύμβους της Άλβανίας.

Ο πηλός των οστράκων που προέρχεται από την επίχωση μεταξύ των τάφων είναι άκαθαρτος με μικρά χαλίκια, σε άποχρώσεις από καστονοκόκκινο μέχρι καστανόμαυρο και μαύρο. Σε λίγες περιπτώσεις ή επιφάνειες των οστράκων είναι λεία, άνηκουν δηλ. στη κατηγορία ΙΙ της κεραμεικής της Ήπειρου, κατά Δάκαρα¹⁵ και προέρχονται από σφαιρικά κύπελα και καθύους. Βρέθηκαν επίσης όστρακα από κοκκινωπό καθαρότερο πηλό, λεπτότερα σε πάχος, που άνηκουν σε καθαρορόχημα άγγεία με επίπεδη βάση και ταινωτές λαβές. Έχουν βρεθεί αρκετά όστρακα με πλαστική διακόσμηση κατηγορία ΙΙ (εικ. 9) κατά τόν Δάκαρα¹⁶, και άρκετά κομμάτια εργαλείων από πυριτόλιθο και άσβεστολίθο (ξέστρα, λεπίδες κ.ά).

Τύμβος Β:

Ο τύμβος Β (εικ. 10, σχ. 2) βρίσκεται πενήντα μέτρα νότια τού τύμβου Α και είναι χωμάτινος με διάμετρο περίπου 8,00 μ. Σώζεται σε ύψος μόλις 0,50 μ. επειδή τó χωμάτιο που κάλυπταν τους τάφους είχαν κυλήσει προς τη περιφέρεια. Άνάμεσα στα δένδρα που ήσαν φυτωρμένα πάνω στον τύμβο διακρίνονται επιφανειακά οι θρύπες άσβεστολιθικές πλάκες που όριζαν τó τοιχώματα πέντε τωφολάχιστον κιβωτιόσχημων τάφων σε άκτινωτή διάταξη.

Τάφοι μέσα στον περιβόλο:

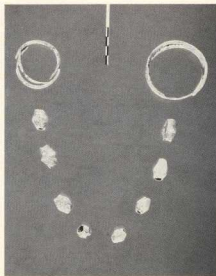
Η ταφή Α (βλ. σχ. 2) ήταν άπλως λάκκος σόν χώμα, δίπλα σόν περιβόλο, με τόν σκελετό συνεπτυγμένο. Πάνω στό στήθος βρέθηκαν δύο σφηκωτήρες από χάλκινο σύρμα τριπλής περιελίξεως και κάτω από αυτούς όχτώ χάλκινες άμφικωνικές χάντρες κόυφες εσωτερικά (εικ. 11).

Από τó εύρημα συμπεραίνεται ότι ό τάφος άνηκε σε γυναίκα και μπορεί νά χρονολογηθεί στό τέλος τού 11ου - άρχές 10ου αιώνα.

Ο τάφος 3 (εικ. 12) ήταν κιβωτιόσχημος, είχε σκελετό καλά διατηρημένο, κτερισμένο με χειροποίητο άμφορίσκο (εικ. 13) και δύο όστεινες περόνες (εικ. 14).

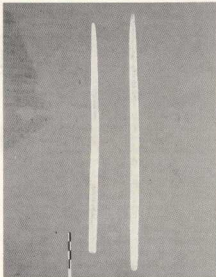
Οι τάφοι που βρέθηκαν έξω από τον περιβόλο:

Τάφος 4: Ο κιβωτιόσχημος τάφος 4

11. Τύπος Β χάλκινα κοσμήματα ταφής Α. Οι σφικτήρες είναι γνωστοί από πολλές περιοχές. Σφικτήρες από χαλκό βρέθηκαν στη Βεργίνα, θλ. ο.π.σ. 859, στη Περσική, θλ. Σπ. Ιακωβίδη, Περσική Β', ο. 300. Χρυσοί βρέθηκαν στις Μικηνες, Κύπρο, Ρόδο, Κιά, Κρήνη και άλλοι, θλ. Περσική ο. 300 σμμ. 1-13, όπου και τη σχετική βιβλιογραφία. Τα κοσμήματα αυτό είναι πολύ συνηθισμένο σ' όλη την Ευρώπη από την πρώτη εποχή του χαλκού, γι' αυτό και θεωρείται θόρακι προέλευσης. Οι χάντρες είναι κατασκευασμένες από αρκετά παχύ έλασμα και κολλημένες στα δύο άκρα (για τον τρόπο κατασκευής και συγκόλλησης θλ. H. Higgins, Greek and Roman Jewellery, London 1961, σ. 13 και 21) και έχουν διαστάσεις από 0,011 - 0,006μ. Αμφικωνικές χάντρες είναι γνωστές σ' όλη την Ευρώπη από την Πρώιμη εποχή του χαλκού μέχρι τη Γεωμετρική εποχή. Για την Ελλάδα θλ. Μ. Ανδρονίκου, Βεργίνα, θπ. σ. 257, σμμ. 2, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

13. Τύπος Β, ο άμφωροσκοπός του τάφου 3. Ο άμφωροσκοπός είναι φτιαγμένος από κοκκινωπό πηλό με μαρμαράνι. Έχει επίπεδη βάση και σώμα αψαφικό με δύο ελαφρά λοξές οριζόντιες λαβές. Στο ύψος του ώμου σχηματίζεται ακμή, ενώ ο λαιμός είναι ψηλός και στενέει πρό το στόμιο. Έχει ύψος 0,136 μ. διαμ. στοίχιου 0,09 μ., και διαμ. βάσης 0,05 μ., θλ. όμοια α) από την Λιανή Κοζάνης, Κ. Ρωμιοπούλου θ.π. σ. 357, πιν. 61 αρ. 26 θ) από υπομνηστικό τάφο του Κεραμεικού, θλ. B.S.A. 49, 1954 σ. 260, πιν. 31, αρ. 2167. Ο τύπος αυτός του άμφωροσκοπού από τους μελετητές έχει αποδοθεί σε θόρακι θλ. Μ. Ανδρονίκου, Βεργίνα ο.π.σ. 206.

12. Τύπος Β, ο τάφος 5.

14. Τύπος Β, οι περόνες του τάφου 3. Οι περόνες βρέθηκαν δίπλα στον άμφωροσκοπό, είναι απλές κυλινδρικές, χωρίς κεφάλι και λεπταίνοντες προς το ένα άκρο σχηματίζοντας μύτη. Δεν φαίνονται κατάλληλες για να συγκρατούν ύφασμα. Εκτός ίσως για πολύ αραιού ύφασμα, μάλλον χρησιμοποιούνταν για τα μαλλιά, οπότε ο σκελετός πρέπει να αποδοθεί σε γυναίκα. Έχουν διαστάσεις η α) μήκος 0,14 μ. και μεγ. διαμ. 0,0045 μ. και η β) 0,125 μ. μήκος και μεγ. διαμ. 0,0045 μ. Περόνες του ίδιου τύπου βρέθηκαν στη Νότιο Ελλάδα και χρησιμοποιήθηκαν σ' όλη τη διάρκεια της Μυκηναϊκής εποχής μέχρι και την ΥΕ ΙΙΙ Γ εποχή θλ. N. Sandars B.S.A. 53, 54 1958-59, σ. 235. Για όμοια οστέινη περόνη από το Μαθή Μεσοηθίας θλ. N. Valmin, The Swedish Messenia Expedition, Lund 1936, σ. 362 πιν. XXIX, α. 1.

βρέθηκε χωρίς κάλυμμα. Περιείχε τα όστα πέντε σκελετών με τα τρία κρανία στο δυτικό άκρο και τα άλλα δύο στο ανατολικό. Από το έσωτερικό συγκεντρώθηκαν λίγα όστρακα χειροποίητων αγγείων.

Ο τάφος 1 ήταν αυλημένος. Βρέθηκαν ύπολοιματά από το σκελετό μαζί με λίγα όστρακα από χοντρά χειροποίητα αγγεία. Ο τάφος 2 δεν έρευνήθηκε γιατί από το έσωτερικό του πρέπει να αφαιρεθεί τμήμα κορμού τεράστιας θαλασσιδίας.

Ο τάφος 5: Έσωξε κάλυμμα από τρεις ακανόνιστες άσβεστολιθικές πλάκες. Ο σκελετός του σωζόταν σε καλή κατάσταση σε ύπτιο στάση πάνω στο χώμα με το κρανίο προς τα ΒΑ. Στην επίχωση του βρέθηκαν μόνο λίγα όστρακα από χοντρά χειροποίητα αγγεία.

Έξω από τους τάφους βρέθηκαν πολλά όστρακα χειροποίητων αγγείων από χοντρόκοκο καστανούμαυρο και μαύρο πηλό με μικρά χαλκία. Σε μερικά από αυτά η έξωτερική επιφάνεια είναι λειασμένη με ξύλινο ή όστεινο εργαλείο. Προέρχονται από άνοιχτά κυρία άγγεία δηλ. κυθήους, βαθειές φιάλες, πιθάρια, καθάρους κ.ά.

Οι λαβές πού βρέθηκαν είναι ταινιωτές ή ήμικυκλικές. Δύο είναι διχαλωτές του τύπου wish-bone, η μία με διπλή απόληξη και η δεύτερη με τριγωνική απόληξη (εικ. 15).

Χαρακτηριστικό είναι κομμάτι από μικρό κύαθο¹⁷ με υπερυψωμένη ταινιωτή λαβή ορθογωνικής τομής. Το άγγειο δεν είχε βάση και σχηματίσει ακμή στο ύψος της ρίζας της λαβής. Βρέθηκαν επίσης όστρακα με πλαστική διακόσμηση πού μιμείται σχοινί.

Συγκρίνοντας τα εύρηματα του τύμβου Α με άλλο γνωστό υλικό, μίας όδηγουν να τοποθετήσουμε την κατασκευή του στην μεταβατική περίοδο από την εποχή του χαλκού στην εποχή του σιδήρου. Σε λίγο παλιότερη χρονολόγηση (δηλ. μέσα στον 11ο π.Χ. αι.) μίας όδηγουν τα μέχρι τώρα εύρηματα του τύμβου Β με μερικά ακόμα προγενέστερα δείγματα ανάμεσα στα όστρακα της επίχωσης μεταξύ των τάφων.

Ο τύμβος Α όπως έκτέθηκε παραπάνω, χρησιμοποιήθηκε για αρκετούς αιώνες στην αρχαία εποχή και μερικούς αιώνες στους μεσαιωνικούς χρόνους.

Η χρήση του τύμβου Α από τον 11ο μέχρι τον 4ο αι. π.Χ. και η ύπαρξη στην ίδια περιοχή πλήθους τύμβων και θεμελιών κτισμάτων μαρτυρεί ανάλογη διάρκεια ζωής μίας μεγάλης

15. Τύμβος Β. Λαδές και οστράκα άγγελίου από την επίχωση ανάμεσα στους τάφους. Λαδές τύπου wish-bone (γιά την ονομασία των λαδών άτυπων θλ. Heurtley, B.S.A XXVIII, 1926-27 σ. 179. Αρχίζουν από την πρωτοελλαδική και φθάνουν ως την ύστεροελλαδική εποχή, έχουν βρεθεί από Μακεδονία, Χαλκιδική, Θεσσαλία, Λευκάδα και Δωδώνη, θλ. Δ. Ευσγγελλίδη, Ηπειρ. Χρον. 1935 σ. 198-200. Θεωρούνται δε από τον Ευσγγελλίδα από το σημείο έπασης της Δωδώνης με τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία, θλ. δ.π.α. 208) και Λαδές με διάπλες απολήξεις. (Παρουσία δικαλωτές λαδές με δίπλη απολήξη έχουμε από τους Έρμινες Κερκυρας, θλ. Αδ 20, 1965, Β2 Χρονικά σ. 380, νιν. 4386, από τον Μακιδόνιου, θλ. R. Heurtley, δ.π. σ. 210, εικ. 769 και από τους τύμβους της 'Αλβανίας θλ. Frano Prendi, "La Civilisation prehistorique de Malia", St. Albanica 1, Tirana 1960, σ. 266, νιν. XVI, 27, 26).

γεωργικηνοτροφικης κοινοτητας. Η ομάδα των τύμβων της Μερόπης πρέπει να ένταχθει στο ευρύτερο σύμπλοκο των τύμβων της "Ιλλυρίας", άλλοτε γεωγραφικά ή περιοχή άποτελε- λει μία ένότητα με την κοιλιάδα του Δριού στην οποία έχουν έρευνηθεί τύμβοι της ίδιας έποχης και παλ' ότεροι (Kakani, Vodhnie, Bodrishte, Vafzë)¹⁸, που παρουσιάζουν επίσης το φαινόμενο της χρήσης σε μεταγενέ- στερη έποχή, στους μεσαιωνικούς δηλ. χρόνους.

Γενικότερα τα νεκροταφεία των τύμβων της Δυτικής Βαλκανικής θεω- ρούνται βόρεια προέλευσης, επί- δραση δηλ. και τρόπος ταφής των φύλων του πολιτισμού Kurgan που κατέβηκαν από τα βόρεια και βορειο- ανατολικά προς την περιοχή των Βαλκανίων. Σύμφωνα με τον N. Hammond¹⁹ προωθήθηκαν μέχρι τη σημε- ρινή 'Αλβανία από έβρα και από θά- λωρικων άκτων και της Λευκάδος στην ύπόλοιπη Έλλάδα.

Σημειώσεις

1. N. G. L. Hammond, Epirus, Oxford 1967, σ. 196, 272.
2. Hammond δ.π. σ. 351.
3. Hammond, δ.π. σ. 351 και Θ. I. Παπαδόπουλου, "Η έποχή του χάλκου στην 'Ηπειρο", Δωδώνη, Του. Ε. σ. 277.

4. Θ. Παπαδόπουλου, Έργον Α.Ε. 1976, σ. 86-88 εικ. 75 Έργον 1977, σ. 70, Έργον 1978 σ. 35-36, εικ. 40, Έργον 1979 σ. 16, εικ. 38.

5. The Prehistory of Eastern Europe, Cambridge Mass. 1956, I, 70, 155 και M. Ανδρόνικου, "Ελληνικά Επιτάφια Μνημεία", ΑΔ 17 (1961-62) σ. 152-210.

6. Μαν. Ανδρόνικου, Βεργίνα I. -Το Νεκροταφείο των τύμβων-, Αθήναι 1969 και Φ. Πετρά, "Ανασκαφή αρχαίου νεκροταφείου Βεργίνας", ΑΔ 17(1961-62) Α' σ. 218-288, νιν. 92-153, ΑΔ 18(1963), Β2 σ. 217-232, νιν. 257-262.

7. E. S. Higgs, "Some Recent Old Stone Age Discoveries in Epirus", ΑΔ 20, 1965 Β2 Χρονικά, σ. 361-374.

8. ΑΔ 1967, Β2 Χρονικά σ. 350, ΑΔ 1968 Β2, Χρονικά σ. 296-298, E. S. Higgs, The Climate Environment and Industries of Stone Age Greece, Part III (1967) σ. 19-26.

9. ΑΔ 1968, Β2 Χρονικά, σ. 291.

10. Θ. Παπαδόπουλου, Δωδώνη, Τόμ. Ε δ.π. σ. 271 και έξης, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

11. Σ. Δάκρη, Α.Ε. 1956, δ.π. σ. 149, Χριστιανόν εϊς Ορλάνδον, όπ. σ. 402, V. Desbrosses, The Last Mycenaean, Oxford 1964, σ. 37-40, G. Styrenis, Submycenaean Studies, Lund 1967 σ. 161-2 και N. G. L. Hammond, Epirus δ.π. σ. 362, I. Βοκοτοπούλου, δ.π. σ. 206, Θ. Παπαδόπουλου, Δωδώνη, δ.π. σ. 278.

12. I. Βοκοτοπούλου, Α.Ε. 1969, σ. 203.

13. Παρόμοια από την 'Αλβανία, θλ. Dhromiston Budina, Iliret dhe Gjeneza e Shqipterere Universite I Sheteror I Tiranes Institut i Historise dhe I Gjehsie σ. 131, νιν 4 ά. 6 και Hesperia vol. 49.2 1980, "Excavations at Nemea" 1979, σ. 179 νιν. 35.6 ΒΑ σ. 91.

14. P. R. Franke, Die Antiken Münzen von Epirus, Wiesbaden 1961, σ. 105, νιν 10, V39, R.46.

15. Π.Α.Ε. 1951, σ. 178-179.

16. Η πλαστική διακόσμηση είναι βασικό χαρακτηριστικό της ομάδος II των προϊστορικών άγγειων της 'Ηπειρου, θλ. Π.Α.Ε. 1951, σ. 178-182, και 1952, σ. 368-9, Hammond, Epirus δ.π. σ. 296-309, θεωρεί ότι έχει εισαχθεί η τεχνική αυτή από τη Μακεδονία γύρω στο 1700 π.Χ. Η κεραμική με πλαστική διακόσμηση συναντάται σ' όλη την Κεντρική Ευρώπη στην έποχή του Χαλκού, στην 'Αλβανία και την Ανατολική Ιταλία και είναι πολύ διαδεδομένη και στο Έπτάνησο, θλ. I. Βοκοτοπούλου, δ.π. σ. 190, σπιν. 4,5,6 και 7, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

17. Σχετι όσχε με τον κύαθο από τον κειβιτό- σμυχο τάφο I του 'Ελαφότοπου 'Ιωναννίν, θλ. I. Βοκοτοπούλου δ.π. σ. 182, νιν. 25,8-γ.

18. Hammond, B.S.A. 62 (1967) 82, Epirus σ. 201, σ. 346, 349 και Luftm Yll, "Traces de civilisation illyrienne dans le district de Skrapar", Studia Albanica 1, 1972, σ. 161-165.

19. Hammond, "Tumulus Burial in Albania", Iliria IV, σ. 131 και τοό ίδιου Migrations and Invasions in Greece and Adjacent Areas, New Jersey 1976, σ. 116-118.

The Tumulus burial at Pogoni, Epirus

The discovery and study of sepulchral tumuli at Pogoni, Epirus, gives a new dimension to the archaeological research of the prehistoric age in Epirus, since this part of Greece has been relatively unknown.

The future conclusions of the study of the tombs will prove whether this cemetery and the settlement to which it belongs relate to the first settlement of Greek tribes in Epirus, or to the descent of Molossoi from N.W. in the

years between the Bronze Age and the early historic period.

The tombs excavated so far form two sepulchral tumuli, distinguished by the letters A and B and are located on the woody north slopes of the Koutsokrano mountain. The systematic excavation of the tumulus A began in 1979 and was completed in 1981, the same year that the research on the tumulus B, 50 m. south of tumulus A, started.

Other tumuli have also been located, scattered in an area of 2 kms. around A; their size varies, while some are covered with large irregular stones, others with earth.

The existence of such an expanded cemetery that remained in use from the 10th to the 4th centuries B.C. and after an interval was reused in the early christian age, as the finds from tumulus A testify, points necessarily to the existence of a thriving settlement of respective duration in time.

The settlement was located in 1981 to the east of the large cluster of tumuli. Foundations of circular, hemispherical and rectangular buildings are still visible there.

Cemeteries consisting of a considerable number of tumuli — the tumuli originate from the North — are known in many countries of NW Europe, the Balkans and the Dalmatic coasts. Similar cemeteries have also been discovered in Greece from the prehistoric age to the 4th century B.C.

The tumulus A in Pogoni has 12 m. diameter, almost 1 m. height and contains 30 box-shaped tombs. The question of the origin of the box-shaped tombs, which is the common way of burial during the MH and LH period in South Greece, has not yet been answered.

Most of the tombs, although looted, gave finds like shreds from prehistoric, hand-made pottery and parts of tools made of stone and knives made of iron. Objects and coins from an unlooted tomb date in the 4th century B.C., while the jewellery from another date in the 7th-10th centuries A.D. and are quite close to similar finds from Albania.

The tumulus B has approximately 8 m. diameter and its height hardly reaches the 0,50 m. The tombs, that can be dated as early as the 11th-10th centuries B.C., have a spoked arrangement and are again box-shaped.

The finds of tumulus A, compared with other relevant, published material, lead us to date the tumulus in the period between the Bronze-Age and that of iron, while the tumulus B must date earlier, that is in the 11th century B.C.

The continuous use of the tumulus A from the 11th to the 4th century B.C. as well as the existence of a great number of other tumuli and of building foundations testify for a lasting and prosperous, contemporary community.

The group of the tumuli in Pogoni must be related to the tumuli in Illyria, not only because the two sites belong to the same geographic unity but also because their tumuli have been in use from the prehistoric period to the Middle-Ages.

The tumuli of the western Balkans have generally been considered of a northern origin, an influence, that is, of the way of burial of the tribes of the Kurgan civilization. These tribes descended from the north to the Balkans and, according to N. Hammond, reached Albania and through the coasts of Illyria and Lefkas island were forwarded to the rest of Greece.